

הבוקר שאחרי

בעקבות החלקיקים האלמנטריים מאת מישל וּוֹלְבֵק, הוצאת בבל, 2001

(פורסם ב"ארץ אחרת", גליון 4)

על-פי המיתוס האחרון של המערב, המין הוא דבר שיש לעשותו; דבר אפשרי, דבר שיש לעשותו. (החלקיקים האלמנטריים, עמ' 132)

מי שגדל, כמוני, בחברה ליברלית ומתירנית, קיבל כמובן מאליו את מערכת הנורמות ודפוסיה החיים שביססה בשנות הששים המהפכה המינית. הסדר החברתי החדש שהיא הביאה שינה כליל את שדה הדימויים הציבורי בתוכו גדלנו, וכתוצאה חדר באופן ממשי ביותר לחיינו. השפעתו נתנה בנו את אותותיה הרבה לפני גיל ההתבגרות; דימויים מיניים גלויים עטפו את חיינו מגיל צעיר מאוד. מעל לכל, הביאה המהפכה המינית למיסודה של נורמה חדשה בכל הנוגע למערכות יחסים רומנטיות: *המונוגמיה הסדרתית*. למה הכוונה? שאף על-פי שרובינו עוד מאמינים בבלעדיות במהלך הקשר, לכולנו ברור שנקיים יחסי-מין עם יותר מאדם אחד. והנורמה של המונוגמיה הסדרתית, כך נדמה, היא גם אידאל: כמה מאיתנו יבחרו להתחתן עם בן-זוגם הראשון?

הרבה לפני שניסינו לתת את הדעת על העניין ברצינות, היה ברור לנו שזכינו לחיות בחברה *מתקדמת*, חברה בה מידת החופש שלנו גדולה יותר. כולנו, בגילאי התיכון, רחשנו הערצה, גם אם עמומה, לתרבות ההיפית של שנות הששים, על אידאל האהבה החופשית שבה. כולנו השתדלנו מאוד לנצל את החופש המיני שזכינו בו. למרות שלרבים מאיתנו, אולי לרובנו, המאמץ הסב תיסכול גדול, לא ויתרנו. לא יכולנו; הרי חופש הוא דבר שחייבים לנצל. לא?

כולנו ראינו הרבה מאוד עירום בחיינו – בעיקר נשי, יש לציין – מגיל מאוד צעיר. אמנם רובו המוחלט היה בתמונות ובסרטים, ולא במציאות, אבל בכל זאת, אנחנו שמחים על כך שהעירום אינו מוסתר עוד, לפחות לא בתמונות ובסרטים. לא?

היום אנחנו גדולים יותר. כמעט כולנו ניהלנו יותר מקשר אחד. חלקנו הרבה יותר. חלקנו בכלל לא. כמעט לכולנו לא ברור באיזה שלב בהתקרבות הפיזית בין בני-זוג מתחילה המחויבות. הביטוי "רק יצאנו" התחלף כבר מזמן בביטוי "רק התנשקנו", ולאחרונה גם ב"רק שכבנו". לעתים חולפים חודשים עד שמתברר שמדובר בחברות נאמנה. לעתים שנים. נפגענו הרבה, ראינו

הרבה בגידות וסטוצים, אך גם ראינו וידענו אהבה. אפשרות האהבה וההגנה שהיא מעניקה עוד ממלאת אותנו תקווה.

בסופו של דבר, כולנו, כך נדמה, אסירי תודה על כך שהמין יצא מהארון. שמותר להתלבש איך שרוצים ולעשות מה שרוצים עם מי שרוצים. שיש לנו הרבה פחות מחויבויות מבעבר. שיש לנו הרבה יותר חופש.

לא?

משאלות סותרות

מעניין לציין שאותה *מתידנות מינית* הוצגה לעתים בתור חלום משותף, בשעה שהדברים היו אמורים למעשה במדרגה חדשה בעלייה ההיסטורית של האינדיבידואליות. (עמ' 116)

כל עלייה בחופש כרוכה בעלייה בחוסר-הביטחון, והמהפכה המינית אינה יוצאת מן הכלל. עיון ביקורתי באמנות הפופולרית – קולנוע, מוזיקה, ספרות – יכול לגלות לנו הן את המשאלות והן את החרדות הצפונות בתת-ההכרה של תרבותנו בכל הנוגע למהפכה המינית. עיון כזה חושף מתח פנימי גדול, סכיזופרני כמעט, השורר בין האידאלים השונים שהניעו את המהפכה.

המקום בו מתבטא המתח הזה בצורה המובהקת ביותר הוא עולם מוזיקת הפופ, שבאמצעות הרדיו והטלוויזיה מהווה, ניתן לומר, את פסקול חינו. מילות שיריהם של זמרי הפופ ממשיכים מסורת שמרנית ביותר של שירי אהבה, הנמשכת באופן רציף מימי-הבניים, והמקדשת אהבה *תמימה*, *בלעדית ונצחית*. אך בה בעת, בלבוש החושפני, תנועות ריקודיהם וסגנון חייהם המתירני, מבטאים אותם הזמרים ממש את האידאלים ההדוניסטיים ונטולי המחויבות של המהפכה המינית, המנוגדים באופן מוחלט לאותה אהבה רומנטית ששיריהם סוגדים לה. זמרי הפופ שרים אהבה אך לבושים, מתנהגים ומשדרים סקס נטול אהבה.

בשלל קליפים ותוכניות טלוויזיה מבטאת האמנות הפופולרית את הפנטזיות האופפות את החופש המיני החדש, אך בה בעת, ביצירות אחרות, היא מציגה גם את צדו האפל של חופש זה: עולם מערכות היחסים, לפני ואף במסגרת הנישואין, הפך לעולם בו *דבר אינו מובטח*. בסרטים שראינו לאחרונה, כמו *וונדרלנד* ו*אושר*, מוצאות עצמן דמויות נשיות תמימות, המעוניינות באהבה, במפגשים מיניים מנוכרים, עם גברים שכעת, בעידן החופש המיני, אינם מחויבים אפילו להשאר עמן עד הבוקר. בסרטים אלו נראה כי ה"חופש" השתלם רק לאלו המעוניינים במין נטול מחויבות ורגש; מי שאוחז בתקוות הרומנטיות של פעם, הנתפסות היום כמיושנות, ומעוניין שלמין תתלוונה אהבה ומסירות, אינו חופשי, אלא פשוט בודד.

ספרים וסרטים רבים הביאו לנורמליזציה של פנטזיית ה*בגידה*, ואף ציירו סביבה הילה רומנטית ומושכת. במקביל, יצירות רבות אחרות מבטאות אוירה של אימה גדולה המתלווה לה. בספר *סוף דבר* של יעקב שבתאי, מתייסר הגיבור עד כדי שיגעון לאחר שגילה שאשתו, בלי סיבה מיוחדת, בגדה בו. לאחרונה, בוטאה אותה אימה בסרט *עיניים עצומות לרווחה* של סטנלי קובריק, בו צולל טום קרוז לגיהנום רגשי וממשי רק מפני שגילה שאשתו *כמעט* בגדה בו.

למעשה, את עידן האהבה החופשית מלוות חרדות גדולות מראשיתו, כפי שניתן לראות בסרטים משנות השבעים: בסרט מיסטי, ובסרט מחפשת את מר גודבאר (בדומה לחיזור גורלי המאוחר יותר) מתגלים מאהבים ללילה אחד – בסטוץ לגיטימי, אגב, לא בבגידה – כרוצחים פסיכופאטיים, והגיבורים נעשים לקורבנות כתוצאה ישירה מאורח-חיהם המתירני, המרתיע-מושך את הצופה.

התמונה המשקפת בצורה החזקה ביותר, לטעמי, את האיום המסתתר במתירנות המינית, נמצאת ב*התפוז המכאני*, גם הוא של קובריק: רווקה מזדקנת חיה בגפה, במחיצת חתוליה בלבד; היא מוקפת ביצירות אמנות המציגות דימויים מיניים בוטים (אם כי בצורה מתוחכמת ו'אמנותית'), המעידים עליה כי היתה מחלוצי המהפכה המתירנית; גיבור הסרט, ראש כנופיית צעירים אלימה, חודר לביתה ומתקיף אותה באמצעות אחד מפסליה שלה – פאלוס חרסיה ענקי. המשמעות ברורה: הרווקה המבוגרת, שבדור הקודם קידמה ומיסדה את ה'שחרור' המיני, מותקפת על-ידי התוצר הצעיר של אותו שחרור ממש, ובאמצעות נשקה שלה.

אך בזמן שהתפוז המכאני ביקר את המהפכה המינית, הוא למעשה גם לקח בה חלק. בכך שהציג סצנות בוטות של מין ואונס, הסרט הגדיר מחדש מה מותר להראות על גבי מסך הקולנוע. למעשה, הסרט מגלם בתוכו את הסכיזופרניה של האמנות העכשווית ביחס לחופש המיני: הוא מציג באופן ביקורתי את השחיתות המוסרית הנולדת מתוך תרבות חסרת גבולות, אך מעל עצמו הסיר את כל הגבולות. הסרט מבצע את אותו חטא שהוא מגנה. ואכן, כשהערצנו את *התפוז המכאני* בתיכון, שטופים ואחוזים בדימויי החופש המיני שהוא מציג, היה זאת מפני שהסרט שילחב יותר משהוא זיעזע. לא יכולנו לראות את מה שהסרט מראה בבירור: המתירנות המינית טורפת את עצמה.

יצירות אלה, אף כי נוטים לתפוס אותן כביקורות על המצב האנושי בכלל, מבטאות למעשה ביקורת ספציפית על החיים במסגרת הערכים של המתירנות המינית. ייחודה של הביקורת הוא, שהיא איננה מושמעת מהאגף השמרני, אלא מתוך הקהילה האמנותית-ליברלית. אולי זו אחת הסיבות שהביקורת לא מושמעת באופן מפורש, בצורת מאמרים סוציולוגיים או ביקורת תרבות, אלא באופן מובלע ועקיף, ובסופו של דבר גם רפה, באמצעות יצירות אמנותיות. להוציא את התנגדותן של מספר פמיניסטיות לפורנוגרפיה, יציאה גלויה כנגד המתירנות המינית מתוך החוגים הליברליים, מתפרשת מייד כנסיגה ריאקציונרית ומבהילה לפוריטניות. יצירה אמנותית, לעומת זאת, נבחנת בדרך-כלל במונחים אסתטיים וספרותיים, לא במונחים מוסריים. כשאדם מבטא את ספקותיו לגבי הליברליזם באמצעים אמנותיים, הוא מצליח להתחמק מתוית השמרן.

החלקים האלמנטריים

האם אפשר לראות בברונו פרט? התנוונות איבריו היתה שייכת לו, כפרט הוא יכיר את שקיעתו הגופנית ואת המוות. לעומת זאת, השקפת חייו ההדוניסטית, והכוחות שניצבו את תודעתו ואת תשוקותיו היו שייכים לכלל בני דורו. (עמ' 179)

ל'ז'אנר' זה של ביקורת חברתית על הליברליזם המיני, המושמעת באמצעות יצירה אמנותית דווקא, הצטרף לאחרונה רומן צרפתי בשם *החלקיקים האלמנטריים*, מאת מישל וּוֹלְבֶק. השפעתו של הספר היתה עצומה. מאז שפורסם, לפני שלוש שנים בלבד, תורגם לכ-35 שפות, עובד למחזה, ספריו הקודמים של וולבק התגלו ואחד מהם עובד לסרט, ולוולבק קמה באירופה עדת מעריצים צעירה, המשננת את ספריו וסוגדת להם. הספר עורר סערה אינטלקטואלית גדולה באירופה, שכללה קולות רועמים הן מליברלים והן משמרנים, ושבמהלכה העתיק וולבק את מגוריו לאירלנד. בקרב הליברלים, רבים זעמו על וולבק והאשימו אותו בגזענות ובמיזנטרופיה, בזמן שאחרים ראו בו כמבקר תרבות חשוב; ואילו השמרנים ראו ברעיונותיו כאישור על הבוז שתמיד רחשו לתרבות המתירנית, אך גם הזדעזעו מהשפה הגסה ומהתכנים הבוטים.

ומה בספר? בכתובה צלולה ונוקבת, ובעלילה חסרת-רחמים, מציג וולבק את צדדיה האפלים ביותר של המתירנות המינית. גיבורי ספרו הם מי *שהפסידו* מהמהפכה: הילדים המוזנחים של זוגות גרושים; המכוערים, השמנים וחסרי-הביטחון, שהמהפכה רק העצימה את עלבונם ותסכולם; רווקות מבוגרות הכמהות למשפחה ולילד; ואפילו הַיְפּוֹת והַיְפּים, שלמרות שלכאורה הרויחו מהמתירנות, הרי שההיחשפות המוקדמת למין הקהתה את רגשותיהם והפכה אותם ליצורים מתגוננים ומנוכרים. המפתיע הוא, שקול הנכאים הזה, היוצא בכאב ובזעם מתוך הליברליזם כנגד אושיותיו שלו, ושמצא לו תהודה גדולה כל-כך, בוקע דווקא *מצרפת* – ארץ המסמלת בעיני רבים את השחרור המיני המתקדם. הצלחתו הגדולה מעידה על כך, שלמרות, ואולי בגלל, הבוטות הגדולה המאפיינת קטעים ממנו (הספר כולל תיאורים ארוכים ומדכאים של החיים בקומונות נודיסטיות ובאורגיות), הוא נגע בעצבים חשופים בחוגים המתירניים של אירופה.

ייחודו הגדול של הספר, וגם מקור כוחו, כך נדמה לי, טמונים בכך שהוא *חוצה את הקו המוכר בין יצירה אמנותית לבין מאמר סוציולוגי ומוסרי*. וולבק בקיא בהיסטוריה, פילוסופיה ומדע, והוא קורא היטב את הקשר בין מהלכים אינטלקטואליים וכלכליים לבין המציאות הקונקרטית של החיים במערב בעשורים האחרונים. בניגוד ליצירות אמנותיות אחרות שהגיבו על המתירנות המינית בכך שהן פשוט הציגו כמה מתוצאותיה העגומות, וולבק מגולל, על פני עמודים רבים, ניתוח היסטורי וסוציולוגי מפורט של תולדות המיניות במחצית השנייה של המאה העשרים. הן דרך דמויותיו והן בראיונות שנתן, וולבק גם עומד על כך, שלא ישפטו את דמויותיו באופן פסיכולוגי ושלא יראו אותם כמקרים ייחודיים. קריאה זו תחמיץ את שורש הדברים. וולבק מבקש שנבין את הדמויות במונחים *חברתיים ומוסריים*.

וולבק, יש לציין, אינו מציע פתרון ממש. הוא כותב מתוך ייאוש. למרות שהוא סבור שהמהפכה המינית השחיתה את החברה הצעירה באירופה ופוררה את רגשי האמון והאהבה בין האנשים, הוא בעצמו חי כמו דמויותיו – מנהל קשר פתוח עם אשתו, מבקר במועדוני החלפת זוגות, ושוכב עם כל מעריצה אפשרית. הוא שונא את חייו אך חש ממולכד בתוכם. עם זאת, ספרו יכול לתרום לנו. עצם הקישור המפורש שעושה וולבק בין סיפור חייהם של אינדיבידואלים לבין הרובד החברתי עשה דבר שסרטיו של קובריק, למשל, לא עשו: הספר זוקף אצבע מאשימה נגד אנשי-הרוח, הפוליטיקאים ואנשי-העסקים המקדמים את המתירנות המינית ומרוויחים ממנה, ונוקט עמדה גלויה של התנגדות.

טקסי החניכה החדשים

כבר מביקורו הראשון אצל אמו, הבין ברונו ש*הקייפּים* לעולם לא יקבלו אותו לחברתם; הוא לא היה, ולא יהיה לעולם חיה יפה. (עמ' 63)

יופי יוצא דופן [...] יש לו השפעה על-טבעית, ונראה שהוא מבשר על גורל טראגי, ללא יוצא מן הכלל. (עמ' 61)

גיבוריו של *החלקיקים האלמנטריים* הם ברונו ומישל, שני חצאי-אחים, פרי ברית נישואין קצרה ובגידה. אמם ההיפית הצטרפה לקומונות ניו-אייג'יות של חיפוש רוחני, וחינוכם הופקד בידי קרובי משפחה ופנימיות. היותם אחים למחצה מציגה אותם מייד כילדי המתירנות המינית החדשה, תוצר התפוררות התא המשפחתי ועליית ערך המימוש העצמי האינדיווידואלי. שניהם גדלים כאשר 'רחש-הרקע' הרוחני שלהם הוא תמונת העולם המטריאליסטית והא-מוסרית של המדע המודרני. היקום, כך מספרים להם (גם אם לא מפורשות) הוא בחשבון אחרון *חסר פשר*, אגד חלקיקים אלמנטריים הנעים ללא תכלית במרחב, והאורגניזמים שנוצרו בו, פרי מקרה עיוור, נתונים במאבק הישרדות דארוויניסטי. אלו הן אמיתות היסוד. תמונת העולם האטומיסטית, המקנה לספר את שמו, משפיעה בהכרח, מראה וולבק, על המארג הפסיכולוגי והמוסרי של חברה שאוחזת בה: במסגרתה מגיעה גם החברה, בהדרגה, לאטומיזציה של אינדיווידואלים העוסקים בהישרדות.

אל רחש-הרקע הפסיכולוגי הזה מצטרפת המציאות הכלכלית-חברתית של שנות החמישים והששים: היחלשות הדת והערכים השמרניים, וחדירתה לאירופה של תרבות ההמונים ההדוניסטית מארה"ב. במהלך התבגרותם של מישל וברונו, ובפרק זמן קצר מאוד – הודות לגייטימצייה לשימוש באמצעי מניעה, להיחלשותה של הצנזורה, ולפולחן הנעורים והיופי של המגזינים והקולנוע – נפרם הקשר, שעד אז היה אדוק מאוד, בין *מין לבין אהבה*, מחויבות ופריין. הפעילות המינית, שייצוגיה בתקשורת ההמונים הלכו והתרבו, החלה לתפוס את המקום המרכזי בעולם החוויות המוצעות לצרכן. המין הוצג מעתה כחוויה גופנית עזה וטוטאלית, אך מנותקת מאהבה, בלעדיות וממחויבות הורית. מעין הילה דתית החלה לאפוף אותו, כאילו היה תמצית ההוויה. בפעם הראשונה היו אלו לא בני חוג מצומצם של אריסטוקרטים אלא בני ציבור שלם שעברו את גיל ההתבגרות בנוף גדוש כל-כך בהבטחות לחופש מיני מוחלט.

באמצעות דמויותיו, וולבק מנסה להראות שכל מי שגדל במציאות זו, אף שמתנוסס מעליה דגל החופש, שרוי, למעשה, במילכוד. כאשר האידיאל הרווח הוא מונוגמיה סדרתית, מתבססת התחושה שמי שאינו מנצל אותה, מחמיץ: *חייבים* לשכב עם הרבה אנשים. כתוצאה, מנהלים האנשים את כל הקשרים המיניים הראשונים שלהם במצב כזה, שכל אחד מהצדדים זכאי לפרק את הקשר בכל רגע, וחייב להיעתר לאותה הדרישה, אם תבוא, מבן זוגו. אין מחויבות. אך כשאין מחויבות הדדית, גם אמון הדדי אין. בני הזוג מתרגלים לחיות ביחד כאשר מבחינה פיזית שוררת ביניהם אינטימיות מלאה, אך מבחינה רגשית האינטימיות שלהם היא בהכרח סדוקה; מבעד לחרכיה בוקע הרחש הבלתי-פוסק של אפשרות הפרדה. כלומר, הם מצויים במצב של *כוננות בדידות* מתמדת. בני הזוג הופכים לנוכחים-נעדרים, השומרים תמיד על רגל אחת בחוץ. המצב מאלץ את כל אחד מהצדדים לשמור לעצמו פתח מילוט (באמצעות

פלירטוט עם אחרים, למשל) כדי להתגונן מפני האפשרות שהשני ישתמש בפתח המילוט שלו. וכמובן שהאחד מחזק את השני, ולהפך. לא במקרה, זה מזכיר *מרוץ חימוש*: במערכות יחסים ללא ביטחון, יש להתחמש רגשית.

דמויותיו של וולבק, למרות שהן ממשיכות ליחל לאהבה, חיות בניכור ובהתגוננות. וולבק מראה כיצד ריבוי של מערכות יחסים מיניות בגיל צעיר בהכרח מקשיח את הנפש ויוצר תחושה שהיא מנותקת מהגוף. כיצד זה קורה? מצד אחד, הענקה של הגוף למספר גדול של אנשים מביאה למעין *'הוזלה' של הגוף*: במפגש המיני החמישי, למשל, קשה להתייחס לחשיפה של הגוף באותה מידה של התרגשות ועם אותה יראת כבוד כמו בפעם הראשונה. מצד שני, בד בבד, קיום קשרים מיניים עם מספר גדול של אנשים מביא דווקא *'להתייקרות' של הנפש*: באותו מפגש חמישי, האדם עבר כבר ארבע פרידות; הוא מפוכח יותר, ציני יותר, נזהר יותר מפיתוח של ציפיות, נשמר יותר על לבו. תהליך זה רק מחריף: ככל שהגוף מוזל, הנפש מתייקרת; ככל שהגוף מתערטל, הנפש מתכסה ומתערלת. בהדרגה, בהכרח מתגלעת באדם מעין *גלות פנימית בין הגוף לבין הנפש*, בין הפעילות המינית לבין רגשות האהבה והאינטימיות. כך נתפס המין, יותר ויותר, כפעילות גופנית מוחצנת, שהיחס אליה נונשלנטי ושחולקים אותה בקלות עם זרים רבים, בזמן שהאהבה ננעלת עמוק בפנים, ספונה במקלטי הבטחון של הנפש, ובקושי ניתנת לאיש.

כך יוצרת המונוגמיה הסדרתית מעין *שרשרת חיול* המכשירה נערים ונערות להיות מכוונות לחימה בשדה הקרב של המיניות החופשית. זהו טקס החניכה המודרני, מבחן ההתבגרות החדש, שנידונו כמעט כולנו לעבור. המשאלה המתעוררת בעקבותיו היא המשאלה להיוולד מחדש, כביכול, לשחזר את התום שקדם לחוויות המיניות המנכרות. גם משאלה זו חוזרת ומופיעה בשירים שאנו שומעים: מדונה השבה להרגיש "כמו בתולה", ולהבדיל, ערן צור השר "יש לנו אהבה / היית מאמינה / אחרי כל המדבר הזה...". אך ההקשחה הנפשית ששרשרת החיול יוצרת היא חד כיוונית: הקישור האינטואיטיבי בין מין לאינטימיות אובד לעד.

כטקס חניכה אלטרנטיבי, מציג וולבק את מה שניתן לכנותו *ספסל התיסכול*. זהו גורלם של מי שאינם נעים במסלול צבירת החוויות של שרשרת החיול אלא צופים בו מהצד. בספר, בזמן שחבריו של ברונו זוכים לקצור את פירותיה של המתירנות המינית, עומד הוא מנגד, כשבתוכו הולכת וגוברת תחושת העלבון והכישלון. הנזק שנגרם לברונו בלתי-הפיך: מיותרם לעד מאהבות הנעורים שלא ידע, הוא מבלה חלק ניכר מחייו הבוגרים ברדיפה אחר פנטזיות מיניות ילדותיות, ללא אהבה אמיתית, וסופו שמאבד את שפיותו. בספר שיצא לאחרונה, *זאת לא המסיבה שלך*, מאת אבנר שביט (שהיה בן 16 בעת הכתיבה) עובר המספר התבגרות דומה. ה"מסיבה" היא חיי המין של חבריו וחברותיו הקרובים, שהמספר זוכה לשמוע עליהם אך לא לקחת בהם חלק. המחיר שהיא גובה מהמשתתפים בה, כפי שראינו, הוא גדול: ניתוק הגוף מהלב. אך לא כך נראים הדברים מבחוץ. מי שאינו משתתף בה משוכנע שהוא מחמיץ לא פחות מאשר את החיים עצמם. הן מברונו *בחלקיקים האלמנטריים* והן מהמספר של *זאת לא המסיבה שלך* אנו נפרדים כשהם מדוכאים וקחים. ברונו מאושפז בבית-משוגעים, ושביט מסיים את ספרו ב"חה חה חה!" ארוך: צחוקו הציני והמדוכא של המספר, שבגיל 16 כבר פיתח ראיית-עולם ניהיליסטית כשל זקן מריר.

כמעט בלתי אפשרי היום שלא להימצא אִיפה שהוא על הרצף בין שתי טקסי החניכה האלו. רק בודדים – אלו המקדישים עצמם למישהו אחד בלבד מבלי לחוש שהם מפסידים – מצליחים להתחמק משניהם.

ליברליזם מיני וליברליזם כלכלי

ביולי 1972, בעת שברונו השתתף בטיול [...] הצליח פטריק קסטלי, צעיר צרפתי אחד שהשתייך לקבוצתו, להרים שלושים-ושבע בנות בפרק זמן של שלושה שבועות. באותו פרק זמן, ברונו רשם לעצמו אפס נקודות. (עמ' 67)

ההבחנה המרכזית של וולבק, אותה ביטא גם בספרו הראשון, *הרחבת גבול המאבק*, עוסקת בקשר בין ליברליזם מיני לבין ליברליזם כלכלי. ההשוואה פועלת כך: הן ליברליזם כלכלי והן ליברליזם מיני מתבססים על אותו אידאל: הגדלת חירות הפרט. שניהם יוצרים מצב של תחרות חופשית, במסגרתה, כך נדמה, כל אחד רשאי לפעול באופן עצמאי לקראת מימושו העצמי (בין אם דרך הקמת עסק ובין אם דרך בחירת פרטנרים), כל עוד אינו פוגע בחירותו הדומה של הזולת. אולם בשני המקרים, התוצאות בשטח רחוקות מאוד מהאידאל המקורי. הן הליברליזם הכלכלי והן הליברליזם המיני יוצרים ומשמרים מעמדות, וכן מגדילים בעקביות את הקיטוב בין המעמד הגבוה לנמוך. כך, בתחרות קפיטליסטית נטולת מעצורים, אלו שתנאי הפתיחה שלהם מוצלחים, מתעשרים ומקימים תאגידים גדולים, בזמן שמצבם של בני המעמדות הנמוכים רק הולך ונעשה גרוע יותר. בתחרות המינית נטולת המעצורים של המונוגמיה הסדרתית, בה הנורמה והאידאל הן צבירה של מספר רב של פרטנרים מיניים, גם כן נוצרים מעמדות: אלו שנכנסים לעולם החיזור עם תנאי הפתיחה הטובים ביותר (היפים לפי אידאל היופי הרווח, בעלי הביטחון עצמי) זוכים לצבור 'הון' מיני ולנהל חיי מין מגוונים ועשירים; האחרים, שתנאי הפתיחה שלהם אינם מתאימים לכללי השוק (המכוערים לפי אותו אידאל יופי, חסרי-הביטחון) רק הולכים ו'מתרוששים', וגורלם הוא בדידות ואוננות. אל מול הליברליזם הכלכלי עומד האידאל הסוציאליסטי, בו שכר המינימום הוא הוגן ובו צבירת ההון האישי מוגבלת; אל מול הליברליזם המיני עומדת דרך החיים השמרנית, בה המין מצומצם למסגרת הנישואין ובה הניאוף מגונה. לכשנעלמים גבולות אלו, מקבעים הן הליברליזם הכלכלי והן הליברליזם המיני סט ערכים מטריאליסטי המבוסס על צבירה – בין אם של הון ובין אם של חוויות מיניות. הן הליברליזם הכלכלי והן הליברליזם המיני מכוננים מציאות חברתית דארוויניסטית של תחרות אגרסיבית: בעלי עסק מתחרים על אותו פלח שוק של צרכנים פוטנציאליים ומבוססים כלכלית, ומשקיעים הון גדול בפרסום, המונחה על-ידי שיקולי ביקוש והנעדר כל חשיבה מוסרית; צעירים וצעירות בשוק החיזור של היום מתחרים גם הם על אותו ציבור מצומצם של יפים ויפות, גם הם משתמשים בכלים שיווקיים הכרוכים בהתקשטות והתעסקות מופרזת במראה חיצוני, וגם הם נאלצים להציב שיקולים אנוכיים מעל שיקולים מוסריים.

לא במקרה, מזכירה השפה הרווחת, הן בעולם העסקים והן בעולם החיזור, שיח של *שדה קרב*. בשני המקרים מוזכרים לעתים קרובות כוח, עצמאות, שמירת אופציות פתוחות, שיקולים טקטיים, התגוננות, התחמשות, כיבוש.

הכלכלה והמין אכן אינן מערכות נפרדות. למעשה, המערכת המינית והמערכת הכלכלית משיקות זו לזו וניזונות זו מזו. ראשית כל, בחברה הטכנולוגית של היום, *התאגידים הכלכליים השולטים במדיה הם הכוחות אשר מבססים את אידאל היופי*. הטלוויזיה, הקולנוע, העיתונות

ופרסום החוצות הם הממלאים את המרחב הציבורי בתכתיבי היופי העכשוויים, וכולם מנוהלים על ידי גופים כלכליים. כאמור, על מנת לשרוד בתחרות האגרסיבית על כיסו של הצרכן, שיקוליו של בעל עסק בכלכלת השוק החופשי תמיד *תועלתניים*: הוא יספק לצרכן את הדימויים החזקים והמגרים ביותר. מכיוון שאין דימויים חזקים ומגרים יותר מאשר דימויים מיניים, אלו הופכים בהכרח לדימויים הרווחים ביותר, ובהכרח הם נעשים בוטים יותר מדי עשור. רשת הפנטזיות של החופש המיני, המשרתות את השוק כולו, מגלגלות בתורן תעשיות רבות נוספות: קוסמטיקה, ניתוחים פלסטיים, מאכלים דיאטטיים, מכוני-בריאות, ועוד.

כמובן, שהקשר הוא דו-כיווני. הכסף והמין משפיעים זה על זה בדינמיקה של היזון חוזר: אידאל יופי קיים מכתוב את הדימויים שיהיו רווחים במדיה, צריכת הדימויים מעצימה את כוחם של בתי-העסק שמשתמשים בהם, ואלו מחזקים, בתורם, את אידאל היופי. הדברים אמורים גם לגבי אורח-חיים מתירני והדוניסטי, כמו זה המאפיין את גיבורי מרבית סדרות הטלוויזיה. כאשר חוקי המערכת הם חוקי השוק החופשי, *הרי שהאליטה הכלכלית והאליטה המינית מחזקות זו את זו*.

ההשוואה בין הליברליזם המיני לכלכלי חושפת סתירה עמוקה בעולם הערכים של השמאל. השמאל החדש של שנות הששים אחז בתמונת עולם המבוססת על נטייה חזקה לקומוניזם בכל הנוגע לכלכלה, אך לליברליזם ולאידיודואליזם קיצוני בכל הנוגע למערכות יחסים, אורח-חיים, אמנות, וכו'. האינטלקטואל השמאלני סולד ממתירנות כלכלית, אך מצדד במתירנות המינית. אחת הדרכים בהן השמאל פתר לעצמו את הסתירה הזו, הייתה זיהוי של השמרנות המינית עם הבורגנות הקפיטליסטית. שורש הזיהוי הזה בתורות הסוציאליזם והקומוניזם: המרקסיסטים האשימו את 'תא המשפחה הבורגני' ברכושנות, והמהפכה הסובייטית (ובעקבותיה הקיבוץ הישראלי) שאפה לכוון חברה בה מוסד המשפחה אינו קיים עוד. בדרך זו, נוצקה דמותו של הסוציאליסט הבוהמיין והמשוחרר מינית, שבשנות החמישים והששים הייתה לאחד מסמלי תרבות-הנגד הצעירה. באמצעות הצמדת הבורגנות למשפחתיות הממוסדת יכול היה הבוהמיין להתנגד לליברליזם הכלכלי ועם זאת לעודד את הליברליזם המיני – מבלי לחוש בסתירה הפנימית. כמובן, שהסתירה פחות חריפה היום, שכן פחות ופחות שמאלנים מתנגדים לכלכלת השוק החופשית. הן במישור הכלכלי והן במישור המיני, נראה כי האינדיוידואליזם מנצח.

מה שוולבק מראה הוא, שהמתירנות המינית דווקא עקבית יותר עם תפיסה קפיטליסטית: ביסוד שתיהן עומדת אותה השקפת עולם, המקדשת את מימושו העצמי של הפרט. האידאלים הליברליים מתיימרים ליצור חברה חופשית יותר, אך תוצאותיהן בפועל סותרות את הכוונה המקורית. כאשר חופש הפרט הוא האידאל המקודש נוצרת סביבה דארוויניסטית כוחנית שבה כולם מתחרים נגד כולם. תחרותיות זו, יש להדגיש, אינה ממציא את הכוחניות והאנוכיות האנושית; אך היא מסירה מעליהן את הרסן ונותנת להן מרחב פעולה בלתי מוגבל. חברה ליברלית לגמרי יוצרת, בשם החופש, מצב בו דבר אינו מובטח, ולכן יש להיאבק על הכל – מאבק בו החזקים שורדים בזמן שחיי החלשים הופכים לקשים ומתישים, וממילא, לפחות חופשיים.

בדארוויניזם הכלכלי-מיני הפועל בתרבותינו, שנכון לעכשיו אין כוח ראוי לשמו המתנגד לו, נבררים בהדרגה היפים והחזקים – מצב הנושא דימיון מטריד לטבע הפראי. לאחר אלפי שנה

של בניית מוסר קהילתי המבוסס על צניעות ומחויבות, מוסר שכל תכליתו לרסן את היצרים האנוכיים, מחזיר אותנו הליברליזם הכלכלי-מיני, בתהליך בלתי-נמנע, לאורח חיים יצרי וחיייתי.

לקראת מילון פוסט-ליברלי

בלב הברבריות הטבעית, יכלו לפעמים (לעתים נדירות) בני האדם לברוא מקומות קטנים, חמימים ושופעי אהבה. חללים קטנים וסגורים, שמורים, שההדדיות והאהבה שורות בהם.
(עמ' 89)

וולבק, כאמור, אינו מציע גאולה. האנוכיות האנושית היא כה עזה בעיניו, שרק כוח אחד יכול לה, והוא הדת. אלא שוולבק רואה במהלך המטריאליסטי-חילוני, שבעיניו הפך את הדת למיושנת, כבלתי-הפיך. את הניסיון של הניו-אייג'י להחיות מסורות רוחניות הוא רואה כנידון מראש לכישלון, מכיוון שגם הניו-אייג'י, בסופו של דבר, הוא מסורת של מחפשי-דרך אינדיוידואליסטים, והוא אינו מציע אלא נחמה ופורקן אישיים. בספר, כאשר מישל, שהינו מדען, מגיע למסקנות הללו, הוא מכוון את מחקריו המדעיים בהתאם. בפרקיו האחרונים, הופך הספר למדע-בדיוני: מישל מגבש תמונת-עולם פיזיקלית חדשה של המציאות, המכירה בקיומם של קשרי אהבה כמשהו ממשי; אך הוא משוכנע שהאורגניזם האנושי כפי שהוא קיים כעת אינו מסוגל לחיות לפיה, ולכן הוא מוצא נוסחה לשיבוט מושלם של בני אדם. בעשורים שאחרי מותו, מצליח ממשיך דרכו לשכנע את הציבור להנדס גנטית אנושות חדשה, חד-מינית וללא אינדיוידואליות – אנושות של תאומים זהים. הספר, מתברר בסוף, נכתב בידי בני האנושות החדשה, בגוף ראשון רבים, והם מקדישים אותו לזכרו של האדם – שלמרות רשעותו ואנוכיותו תמיד האמין באהבה, ושהתנדב לפנות את מקומו למענם.

למרות הייאוש העולה ממנו, הספר זכה להצלחה. הסיבה כנראה נעוצה בכך, שעבור רבים מאיתנו אצורות מתחת לפני השטח תחושות עזות של ספק, מתח ותסכול בכל הנוגע לאורח החיים המתירני. הספר מעלה את מודעותנו לבעיות, אך גם מגדיל את תחושות אוזלת-היד והתסכול. אם מישהו מעוניין לשנות את חייו לאור ההבנות הללו, האפשרויות שלו מצומצמות מאוד. יש הבוחרים להצטרף לקהילות שמרניות במיוחד, דוגמת הקהילה החרדית, ולהסתגר בעולם בו הדימויים כולם צנועים ובו הערכים שמרניים. בזמן שאין לזלזל, לדעתי, במי שבוחר בדרך זו, ברור, שעבור רוב האנשים היא איננה אופציה. עבורם, הדרך היחידה היא לפתח אדישות מסוימת ביחס לתרבות המתירנית, ולגבש יושר פנימי חזק דיו כדי שיוכלו לעמוד אל מול עולם הערכים הזה ולבחור לחיות אחרת. חברה ליברלית מתוקנת אמורה לספק להם את החופש לעשות זאת.

ברם, כפי שהדברים מונחים היום, אפשרות זו תובענית מאוד, כמעט בלתי-אפשרית. כיצד נוכל לדבר על הצנעת המין בתקשורת ובלבוש מבלי להתפס כפוריטנים המתנגדים לחופש הביטוי? כיצד נוכל לדבר על קיום יחסי מין במסגרת קשר עם מחויבות בלבד, מבלי להתפס כשמרנים, או פשוט כמתוסבכים? אוצר המילים הליברלי – הנסוב סביב ערכי חירות הפרט והמימוש העצמי, והדוגל בשחרור יצרים – אינו נותן לנו כלים לבטא את אי-הנחת מהליברליזם

המיני, או אפילו להיות מודעים אליו. במידה גדולה, הפכה השמרנות המינית לסטייה החדשה, ודרושים אומץ ולגיטימציה מהסביבה על מנת לצאת מהארון.

יש לחתור לקראת אוצר מלים חדש, פוסט-ליברלי, שישאף לכלול בתוכו את ערכי הליברליזם וללכת מעבר להם. הליברליזם חולל מספר שינויים חיוביים מאוד ביחס למיניות: הוא יצר תפיסה חדשה, אוהדת, של הגוף, והסיר הרבה מתסביכי האשמה ושנאת-הגוף שהיו נחלת הפוריטנים; הוא הביא לביטול החוקים נגד הומוסקסואלים ולסביות ואיפשר להם לחיות כפי רצונם; הוא גם ביסס את חשיבותו של החינוך המיני ושל השכלה רחבה בכל הנוגע למין. אולם כתוצאה מכך, הוא יצר מצב בו תפיסת הגוף והמין מוכתבת על-ידי ציפיות מוגזמות וכוחניות שמציבה התקשורת; בו נורמת המונוגמיה הסדרתית יוצרת תחרותיות ומעמדות; ובו הציפיה לחיבור של מין עם אהבה ומחויבות היא חסרת-תוחלת. מטרת הפוסט-ליברליזם היא לשמר את הערכים החיוביים של הליברליזם, ובה בעת לשחזר כמה ערכים שמרניים אבודים, במטרה ליצור סינתזה חדשה.

בראש ובראשונה, יש מקום לחשוב מחדש על ערך הצניעות. בתודעה הליברלית, מזוהה הצניעות עם צביעות, התכחשות והדחקה. "אין במה להתבייש" ו"לא צריך להסתיר שום דבר" הן מנטרות מוכרות. אך לצניעות, בלבוש ובהתנהגות, יש גם צדדים חיוביים: הצניעות שומרת על פרטיות, מרחיקה מבטים ומגעים מטרידים, ומאזנת את המירוץ המתיש אחר המראה המושלם. הצניעות מחזירה לגוף תחושה של מסתורין וסוד, ומזמינה את הסובבים להעביר את המבט מגופנו פנימה: דווקא מי שלבוש או לבושה בצורה המסווה את הגוף, לא חושפת אותו, הופכים למסקרנים יותר. והצניעות גם נותנת לנו את הזכות להתבייש: רבים אינם חשים בנוח כאשר הם מסתובבים בלבוש חושפני מאוד, או כאשר מצפים מהם לדבר בגלוי על פרטיותם; אלו שעדיין מתביישים מסומנים כעת כמתוסבכים. אבל אין מה להתבייש בצורך להתבייש. זה בסדר לרצות לשמור על פרטיות.

הלגיטימציה הפוסט-ליברלית לצניעות אינה נשענת על הטענות השמרניות – שהגוף הוא מכוער או מגונה או שיש להתבייש בו – אלא על הערכים הליברליים של כבוד האדם וחירותו: כאשר המרחב הציבורי אינו נתון כלל לשיקולי צניעות, בהכרח מוצבות דרישות בלתי אפשריות לגבי מראה חיצוני, המשלחות המונים למירוץ-הבלים במטרה לעמוד בהן, מירוץ שרק בודדים מנצחים בו. אין ספק, למשל, שלאובדן ערך הצניעות במרחב הציבורי השפעה ישירה על שיעור המתבגרים הסובלים מהפרעות אכילה: החושפנות בלבוש ובאמצעי התקשורת הפכה את הדרישה להיות רזה וחיובית לתובענית מתמיד. תהיה זו טעות לזהות כל קריאה לצניעות כצנזורה המגבילה את חופש הדיבור. ערך הצניעות בולם את התחרות הדארוויניסטית אחר המראה המושלם.

אך רעיון הצניעות קשור לעניין גדול הרבה יותר. אחת התוצאות המפתיעות של המתירנות המינית היא, שבפועל, היא צימצמה את הזכות להשתהות בכל הנוגע לקיום יחסי-מין. ייאמר מה שייאמר על החינוך השמרני, הוא העניק למתבגרים, בפרט לנערות, את הזכות להשתהות ולסרב. לא רק נערות גדלו בידיעה שגופן מוגן על-ידי ערכי הצניעות והמחויבות, אלא גם גברים חונכו לכבד את פרטיותן של הנשים. כיום, רצפה שלמה של צידוקים להשתהות נשמטה תחת רגלן של נערות, שכל רצונן הוא שגופן ולבן ילכו יד ביד. למי שמעוניינת לשכב רק עם מי שיבטיח לה את העתיד, לא רק את ההווה, סיכוי נמוך למצוא מישהו. רוב הסיכויים שהיא תבריא אותו. כל טיעוניה נשמעים היום, אפילו באוזני עצמה, כתירוצים של מישהי שטרם "השתחררה", מישהי

הסובלת מעכבות פסיכולוגיות בכל הנוגע לגופה. הרצון לחבר מין עם אהבה וביטחון הפך לתסביך. אך הרצון מובן מאליו: מדוע לא לשאוף לכך שההיחשפות הנפשית תצעד יד ביד עם ההתפשטות הגופנית?

גם כאן, הטיעון הפוסט-ליברלי נבדל מהשמרנות. השמרנות היתה סגפנית: היא גינתה הנאות גופניות באשר הן. הפוסט-ליברליזם, לעומת זאת, איננו שולל-גוף, אלא הוא מאמין במיבור הוליסטי של הגוף עם הנפש, של מין עם אהבה. כיום, דווקא מתוך דרך-החיים הליברלית, אנחנו רואים שהגוף העירום, החשוף, המוענק לכל, הוא גם הגוף ממנו הוסר כל הקסם. דווקא הצנעת הגוף, הצעפתו, הקדשתו לאוהב אינטימי אחד, הן שמקנות לו את יופיו האמיתי.

מעל הכל, חתירה לקראת ערכים פוסט-ליברלים צריכה להעביר את הדגש מערכים של עצמאות אישית וכוח לערכים של אמון הדדי ואהבה – הדבק היחיד איתו ניתן לחבר מחדש את החלקיקים האלמנטריים.

(תשס"א, 2000)